

Beatrijs

Van Robert Castermans zijn ook verschenen:

Alles over vrouwen versieren, De beste versiertips, Deel 2

Lovematches, Alles over vrouwen versieren, Deel 1

Elckerlijc in hedendaags Nederlands, De zedenleer hoe iedereen de zaligheid kan verwerven, Hoe ieder mens gedagvaard wordt om voor God rekenschap af te leggen

De blootsvoetse broeders (De bervoete broers) en Stout en Onbeschaamd (Stout ende Onbescaemt) in hedendaags Nederlands, En andere kluchten van de rederijkers

Karel en Elegast (Karel ende Elegast), De beste versie van de Middelnederlandse tekst en een vertaling in hedendaags Nederlands in doorlopend proza

Het esbatement van den appelboom (Het esbattement over de appelboom) in hedendaags Nederlands en andere kluchten van de rederijkers, Met een uitgebreide toelichting and with a summary in English of The Farce of the Apple Tree

De klucht Nu noch (Toe maar) in hedendaags Nederlands, andere kluchten, sproken en boerden, Onderbroekenlol in middeleeuwse literatuur en een pittige polemieek met prof. dr. Ludo Jongen

Lanseloet van Denemarken en De heks in hedendaags Nederlands, Een verkrachter of een verleider?

Hoofts Granida in hedendaags Nederlands, P.C. Hooft Granida

Salarisonderhandelen, De beste strategieën en tips voor een hoger salaris

Zie over deze boeken:

www.lovematches.nl

www.salarisonderhandelen.nl

en

www.bravenewbooks.nl/robertcastermans > alle boeken

Robert Castermans

Beatrijs

**De beste versie van de Middelnederlandse tekst
en een vertaling in hedendaags Nederlands
in doorlopend proza**

Met een uitgebreide toelichting

Brave New Books
Amsterdam
2023

Voor jou

Copyright © 2023 Robert Castermans

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd of openbaar gemaakt, op welke wijze dan ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de auteur.

Vormgeving en omslag: xpressie – Arnoud Bernhard

ISBN: 9789464808056

NUR: 613, 620, 621, 622 – mediëvistiek, Nederlandse taal en letterkunde algemeen, Literatuurgeschiedenis van de Lage Landen, Letterkunde

Trefw.: Beatrijs, Marialegende, Mariamirakel, Mariaverering, middeleeuwse literatuur, middeleeuwen, Nederlandse letterkunde, Nederlandse literatuur

INHOUD

WOORD VOORAF	7
INLEIDING.....	13
Handgeschreven boeken.....	13
Beatrijshandschrift.....	14
Auteurschap	15
Waargebeurd?	17
Ontstaan en overlevering	17
Vertalingen en bewerkingen.....	20
Marialegende of Mariamirakel.....	21
Structuur	23
Samenvatting van de <i>Beatrijs</i>	24
Personages.....	28
Moraal, thema en motieven.....	31
Kleuren- en getallensymboliek.....	37
Afbeeldingen	43
BIBLIOGRAFIE.....	53
BEATRIJS IN HET MIDDELNEDERLANDS	61
TOELICHTINGEN BIJ VERSREGELS.....	85
BEATRIJS IN HEDENDAAGS NEDERLANDS	95

WOORD VOORAF

De *Beatrijs* is de bekendste en beste Marialegende van de Middelnederlandse letterkunde en een hoogtepunt uit de Nederlandse literatuur. Het verhaal is dan ook opgenomen in de canon van de Nederlandse letterkunde. Wat de *Beatrijs* ook bijzonder maakt, is dat het de eerste Nederlandstalige vertelling is met als hoofdfiguur een vrouw van vlees en bloed. De loftuigen over de *Beatrijs* zijn niet van de lucht:

- ‘een juweel van middeleeuwse vertelkunst’ en ‘een unieke ster aan het firmament van de legende van de kosteres’ – prof. dr. Frits van Oostrom
- ‘De *Beatrijs* is niet alleen een meesterwerk uit onze Middelnederlandse literatuur, maar behoort tot het literair patrimonium [= cultureel erfgoed, R.C.] van West-Europa’ – dr. Rob Roemans en drs. Hilda van Assche
- ‘De *Beatrijs* behoort ongetwijfeld tot de *Übercanon* van de Middelnederlandse letterkunde’ – prof. dr. Mike Kestemont
- ‘deze zeldzame parel van middeleeuwse vertelkunst’ – prof. dr. Theo Meder
- ‘een van de toppers van de canon van de Nederlandse letterkunde’ – prof. dr. Ton Anbeek en prof. dr. Riet Schenkeveld-van der Dussen

De taal van de *Beatrijs* is Middelnederlands. Voor een leek is dat vrij moeilijk te begrijpen en zonder annotaties (woordverklaringen) loop je al snel vast. In de middeleeuwen bestond geen officiële spelling. Trouwens, hét Middelnederlands bestaat niet. Er is slechts sprake van een verzameling dialecten. Elk dialect had zijn taaleigenaardigheden. Een woord werd in de praktijk op meerdere manieren gespeld. Dat maakt het soms moeilijk om te onderkennen welk woord bedoeld wordt. De eerste officiële spelling dateert van 1804 en is opgesteld door de neerlandicus Matthijs Siegenbeek (1774-1854). Nu hebben we de *Woordenlijst Nederlandse taal*, ook wel het Groene Boekje genoemd. Hierin staan de officiële spellingregels en de officiële spelling van woorden. Overigens was er ook geen officiële grammatica in de middeleeuwen. Er waren dus geen vaste grammaticaregels, waardoor er wisselende taalvormen voorkwamen. De eerste spraakkunst van het Nederlands is in 1584 verschenen: *Twe-spraack vande Nederduitsche letterkunst, ófte vant spellen ende eyghenscap des Nederduitschen taals* van Hendrik Laurensz. Spiegel (1549-1612) met ‘Voorreden’ (een voorwoord of voorbericht) van Dirck Volckertsz. Coornhert (1522-1590). Deze

grammatica is geschreven in de traditionele onderwijsvorm van de dialoog (= tweespraak). Tegenwoordig hebben we de *Algemene Nederlandse spraakkunst* (ANS), die de meest gezaghebbende grammatica van het Nederlands is.

Meestal worden middeleeuwse teksten uitgegeven met verklarende voetnoten. Dan zit je te lezen met één vinger bij de tekst en met een andere vinger bij de voetnoten. Niet alle woorden die je niet kent, worden hertaald en omdat het Middelnederlands vaak een heel andere zinsstructuur heeft dan het moderne Nederlands, moet je geregeld een zin twee of drie keer lezen, voordat je begrijpt wat er bedoeld wordt. Dit gaat zeer ten koste van het leesgenot. Vgl. Marita Mathijssen (2003, p. 125): ‘Hertaling is de enige weg naar de hedendaagse lezer. Daarmee geeft de historisch letterkundige aan, dat het oude Nederlands een vreemde taal is geworden, zoals het Frans of Duits. Literaire auteurs uit deze landen krijgen mooie, gesubsidieerde vertalingen – waarom onze auteurs uit het verleden dan niet?’

Voor de hertaling van de *Beatrijs* heb ik dankbaar gebruikgemaakt van de uitgaven van deze Marialegende in de ‘Bibliografie’ en het *Middelnederlandsch woordenboek* (het MNW).

Vertalen is interpreteren. Vertalen is ook verminken. Ik heb ernaar gestreefd om de hertaling zo begrijpelijk en leesbaar mogelijk te maken, zodat je de tekst kunt lezen zonder verklarende voetnoten. Aan de inhoud heb ik uiteraard niets veranderd. Ik ben zo dicht mogelijk bij de tekst gebleven.

Bij hertalingen van middeleeuwse teksten wordt de Middelnederlandse tekst meestal opgenomen op de linkerpagina en de hertaling op de tegenoverstaande pagina. Ik doe dat niet, omdat mijn hertaling niet per versregel is, maar in doorlopend proza. Het eindrijm heb ik dus niet behouden. Wil je het slotrijm van Middelnederlandse teksten handhaven, dan krijg je erg onnatuurlijke zinnen en moet je af en toe woorden gebruiken die geen goede hertaling zijn.

Een Middelnederlandse tekst kun je diplomatisch en kritisch uitgeven. Bij een diplomatische uitgave van een tekst uit een handschrift wordt de tekst uitgegeven zoals die overgeleverd is; de spelling wordt niet veranderd en er wordt geen interpunctie aangebracht. Bij een kritische tekstuitgave wordt geprobeerd zo dicht mogelijk bij de oorspronkelijke tekst, de autograaf, te komen.

Er worden emendaties (verbeteringen), conjecturen (gissingen) en leestekens aangebracht. Ter bevordering van een vlotte leesbaarheid worden de volgende letters weergegeven volgens de hedendaagse uitspraak:

• -u (proeuen)	wordt	-v (proeven)
• -v (vren)	wordt	-u (uren)
• -w (wt)	wordt	-uu (uut)
• -i (iaer)	wordt	-j (jaer)
• -j (sj, jn, jc)	wordt	-i (si, in, ic)

Ik geef de Middelnederlandse tekst van *Beatrijs* weer zoals die in het enig overgeleverde handschrift staat, het zogeheten Beatrijshandschrift. Voor het vaststellen van de Middelnederlandse tekst heb ik gebruikgemaakt van de facsimile-uitgave van prof. dr. Jozef Janssens (*Beatrijs*, editie Janssens).

Wel heb ik meerdere (aperte) schrijffouten verbeterd. Hier volgt een opsomming van mijn emendaties die ik in de Middelnederlandse tekst van *Beatrijs* heb aangebracht:

- vs. 45: in het handschrift staat 'lieft'. Waarschijnlijk is dit een verschrijving van de kopiist en stond er in het voorbeeldhandschrift 'lief'.
- vs. 239: in het handschrift staat 'ict'. Dit moet 'ic' zijn.
- vs. 456: in het handschrift staat 'seue'. Dit moet 'seuen' (zeven) zijn. De kopiist is vergeten de zogeheten nasaalstreep (een liggend streepje als afkortingsteken) boven de laatste -e te zetten. Voor kopiïsten was het overschrijven van boeken erg veel werk, een monnikenwerk. Door afkortingstekens of abbreviaturen te gebruiken kon de kopiist sneller schrijven en ruimte besparen. Een liggend streepje boven een letter betekent dat -n, -m, -en of -de is weggelaten: *seuē* staat dus voor *seuen* en *eñ* voor *ende*.
- vs. 481: in het handschrift staat 'Dierste'. Volgens Theo Meder heeft in het voorbeeldhandschrift iets gestaan als 'Dleeste'. Hij geeft dit weer met 'Die leste'. Andere onderzoekers menen dat de versregels 477-482 verdwaalde verzen zijn en eigenlijk achter vs. 432 hadden moeten staan (*Beatrijs*, editie Wilmlink en Meder, p. 42-43).
- vs. 526: in het handschrift staat 'onghestroest'. Ook dit is een kopiïstenfout. Het gaat om 'onghetroest'.
- vs. 626: in het handschrift staat 'houen'. Vermoedelijk is dit ook een fout van de kopiist en moet het 'ouen' zijn.
- vs. 761: in het handschrift staat 'hadde gheseit' (had gezegd). Dit moet 'gheseit' (zei) zijn, want de stem is omgeven door een zeer fel licht (vs. 750-751) en Beatrijs kan dat heldere licht nauwelijks aan haar ogen verdragen. Het ligt niet voor de hand dat ze

pas door het licht verblind wordt, nadat de stem en het licht verdwenen zijn.

- vs. 821: in het handschrift ontbreekt 'es', maar dit woord is onmisbaar.
- vs. 848: in het handschrift staat 'cloc zeel'. Waarschijnlijk is de kopiist het bepaald lidwoord vergeten en moet er 'tcloc zeel' staan.
- vs. 852: in het handschrift staat 'quam'. Dit moet 'quamen' zijn.
- vs. 924: in het handschrift staat 'mochte', maar het onderwerp 'si' is meervoud (de nonnen) en daarom moet het 'mochten' zijn. In vs. 584 staat ook 'mochten'; het onderwerp 'si' is hier eveneens meervoud (de nonnen). Mogelijk heeft de kopiist per ongeluk 'mochte' in vs. 924 geschreven omdat vs. 923 eindigt op 'gheruchte'. Ik sluit niet uit dat hij dit bewust heeft gedaan uit rijm dwang. De hele *Beatrijs* is namelijk in gepaard rijm (aabb) geschreven. Echter – in vs. 301-302 is het rijmpaar 'rouwen-trouwe', in vs. 395-396 'keren-ionchere', in vs. 491-492 'drogheden-soghede' en in vs. 747-748 'kinde-sinden'. Maar het rijmpaar in vs. 877-878 is 'kinderen-sinden'; in vs. 877 is 'kinderen' (kinderen) meervoud, in vs. 747 is 'kinde' (kind) enkelvoud.
- vs. 984: in het handschrift staat 'ondecten'. Dit moet 'ondecte' zijn. 'Ondecten' is ontstaan uit 'ondecte' plus 'en'. Zo'n aanhechting aan het voorafgaande woord wordt enclisis genoemd. Het enclitische woordje 'en' betekent 'hem'. In vs. 984 staat dus abusievelijk twee keer 'hem' als meewerkend voorwerp. Het tegenovergestelde van enclisis is proclisis, een aanhechting aan het volgende woord, bijvoorbeeld 'tsinen' voor 'te' plus 'sinen' in vs. 288. De verzamelterm voor proclisis en enclisis is inclinatie (clisis).

Door deze verbeteringen bevat de voorliggende uitgave de beste versie van de Middelnederlandse *Beatrijs*.

De Middelnederlandse tekst bevat geen interpunctie. De punt na 'bate' aan het begin geeft aan dat de eerste versregel daar eindigt. Enkele woorden verder staat er een punt na 'vertare' om het eind van de derde versregel te markeren. Beide punten zijn niet te vergelijken met onze punt aan het einde van een zin. Die staat op een regel, deze twee punten staan hoger en wel halverwege de regelhoogte (zie Afbeelding 1 en 2). Helemaal aan het eind, na vs. 1038, staat ook een punt. Die markeert het einde van het gedicht. De tekst heeft ook geen versnummering. De Middelnederlandse tekst heb ik om de 5 versregels genummerd en de tekst in eigentijds Nederlands om de 25 hertaalde versregels. In het handschrift staan hoofdletters alleen

aan het begin van de versregels.

In citaten heb ik de spelling af en toe stilzwijgend gemoderniseerd of gecorrigeerd. Zo schreef je vroeger 'Middeleeuwen' en 'Renaissance' met een hoofdletter, maar tegenwoordig schrijf je de naam van een historische periode met een kleine letter, dus 'middeleeuwen' en 'renaissance' (zie het Groene Boekje, p. 124-125).

Voor op- en aanmerkingen hou ik me warm aanbevolen. Je kunt me die laten weten via de pagina 'Contact' van www.lovematches.nl of www.salarisonderhandelen.nl

Robert Castermans
Amsterdam, juni 2023